

MARX VE ENGELS BİRER “MARKSİST” MİYDİ?¹

DOĞAN GÖÇMEN

Marksizmin çoğulcu yorumunu önerenler, önerilerini gerekçelendirirken, bugün artık neredeyse dilden dile dolaşan, Engels’in Marx’tan aktardığı bir sözünü çıkış noktası olarak seçiyorlar. Engels’in aktarmasına göre, Marx 1870’li yılların sonunda “Fransızlar arasında yaygın olan bazı ‘Marksizm’” yorumunu ve buna dayanan siyasal kümeleşmeyi kastederek “bildiğim bir şey varsa, o da Marksist olmadığımdır” demiş.² (Engels, 1982a: 69; 1985: 388; 1986c: 436) Marksizmin çoğulcu yorumunu önerenler, Marx’ın bu sözlerinden, onun aslında bir okul kurmak, bütünlüklü felsefi ve siyasi bir hareket oluşturmak istemediğine dair yanlış bir sonuç çıkarıyorlar. Georges Labica, Marx’ın bu sözüne atıfta bulunarak, “Marx, isminin kullanılmasından rahatsız oluyordu” diyor ve “bugünkü dünyanın gerçekliğine” müdahale edebilmek için, Marksizmi bütün zorluğuna karşın çalışarak elde etme ve benimseme yerine, Marksizmden bir oranda uzaklaşmayı öneriyor. Bunun “kökene geri dönmek” ve “kuramı yeniden gerekçelendirmek aracılığıyla” mümkün olamayacağını ileri sürüyor. (Labica, 1990: 217, sütun 2) Labica, bundan yola çıkarak Marx’ı diğer bilginlerden sadece birisi olarak görmenin, gerçek bir kazanım olacağını ileri sürüyor. (Labica, 1990: 217, sütun 1) Böylece o, Marksist kuramı herhangi bir kurama indirgemiş ve Marksist olmayı veya olmamayı kişisel bir tercih olarak tanımlamış oluyor, tarihsel bir gereklilik olarak değil. Bu açıdan örneğin bir Aristotelesçi, Kantçı, Nietzscheci, Heideggerci veya Keynesci olmak arasında pek bir fark yoktur.

Kökene geri dönüş konusunda W.F. Haug da benzer bir duruş sergiliyor. Haug’a göre de, “Marx’a geri dönüş yoktur”. (Haug, 1985b: 18) “Marksizm” ve “Marksist” gibi kavramlar önce Wilhelm Weitling’in taraftarlarınca polemik yapma, Marx’ın taraftarlarını jurnalleme amacıyla kullanılmıştır. (Haug, 1985c: 25) Bugün olumlu anlamda kullanılan “Marksist”, “Marksizm” gibi kavramların üretimi konusundaki sorumluluk Kautsky’ye aittir. Kautsky çıkardığı “Neue Zeit”

¹ Bu kısa yazı ilk olarak Praksis dergisinde (no:13, s. 123-151) „Çoğulcu Marksizm‘ veya Kuramın ve Siyasetin Mistikleştirilmesi” başlığı ile yayınlanmış yazımdan alınmış bir bölümdür. Yazının tamamına ulaşmak için bkz.: <http://dogangocmen.files.wordpress.com/2009/08/cogulcu-marksizm-uzerine4.pdf>.

² Marx’ın sözlerinin tarihsel bir geri planı vardır. Anlatıldığına göre benzer bir sözü Saint Simon, öğretisinin takipçisi olduğunu ileri süren örneğin August Comte gibi öğrencilerinin sergilediği teorik ve pratik duruş karşısında, eğer bu Simonizm ise ben Simonist değilim, demiştir. Engels’in Marx’tan aktardığı sözleri bu tarihsel örneğe analogik olarak kendi öğretisinin Fransa’daki takipçilerinin sergilemiş olduğu teorik ve pratik duruş karşısında ifade edilmiştir.

dergisini işçi sınıfı içinde “Marksist” hegemonyayı sağlamak için kurmuştur. (Haug, 1985c: 26) Haug, “Marx ve Engels kendilerini bu kavrama karşı savundular. Ama Marx ve Engels’in yol arkadaşları seksenli yıllarda jurnalci anlamlı ‘Marksizm’ kavramını şeref ünvanına dönüştürdüler.” dese de; daha sonraki açıklamalarında bundan Engels’i de sorumlu tuttuğunu ima ediyor. (Haug, 1985c: 25/26) Haug’ta bu belirlemeden yola çıkarak Marksizmin çoğulcu yorumuna ulaşıyor: “Marksizm *yoktur*, onu almamız gerekir. *Tek* Marksizm yoktur, Marksizmler vardır. Marksizm çok sayılı olarak vardır.” (Haug, 1985b: 20) Yani Haug’a göre Marksizm ancak özü olmayan bir kuram olarak bir anlam ifade edebilir.

Labica ve Haug’un, Engels tarafından aktarılan Marx’ın sözlerine dair bağlamından koparılmış yanıltıcı genel bir yorumuyla ulaşılmış oldukları sonuç arasında dolaysız bir bağlantı var. Her ikisi de aynı noktada buluşuyor ve her ikisi de Marksizmi diğer öğretiler gibi her hangi bir öğretiye indirgemeye çalışıyor. İlk bakışta Labica bunu daha geniş bir çerçevede, Haug ise Marksizm ‘içinde’ kalarak yapıyormuş gibi gözüküyor. Ve bu ilk bakışta Haug’un “[i]nsanlık Marx’ın dile getirdiği proje gerçekleşmeden ümit edecek az şeyi vardır.” türü saptamalarıyla destekleniyormuş izlenimi veriyor. (Haug, 1985b: 21) Ama Haug’un burada önermiş olduğu çoğulculuğu, sosyalist düşünce tarihi bakımından ve Marksist kuramın temeli ve sistematığının iç bütünleyicileri açısından ne anlama geldiğini irdelediğimizde, Labica’ninkine benzer bir sonuca ulaştığımızı görüyoruz. Bu soruya aşağıda tekrar döneceğim. Önce Engels’in Marx’a attettiği ve tartışmalarda genellikle bağlamından koparılarak aktarılan, bu nedenle çok yanlış bir anlam yüklenen sözler üzerine eğilelim ve Marx’ın (ve Engels’in) bir ‘Marksist’ olup olmadığı ve eğer bir Marksist ise bunun ne anlama geldiği sorusuna açıklık getirmeye çalışalım.

Engels’in Marx’tan aktardığı bu sözlerin doğruluğundan şüphe etmek için her hangi bir neden yoktur. Gerçekten de Engels’in “Marksizm”, “Marksistler” veya “Marksist” gibi kavramları ilk olarak kullandığı mektuplarına baktığımızda, bunları, Marx’ın sözünü de dikkate aldığından olacak, hep tırnak içinde verdiğini, hatta bazen küçültücü “sözüm ona” ibaresiyle beraber kullandığını, kısacası: bu türlü kavramların kullanılmasına karşı mesafeli davrandığını görüyoruz. (Engels, 1982a: 69; 1985: 388; 1986d: 482) Engels, bu kavramları tırnak içinde verirken çoğunlukla Marksist olduğu iddia edilen veya Marksist olduğunu iddia eden Fransızlara göndermede bulunuyor. Ama aynı titizliği örneğin İtalyanlar ve Ruslar konusunda göstermiyor. (Engels, 1982b: 478/479; 1986a: 225) Engels’in bu tavrı bu ülkelerde Marksizmin kurucularına ve hareketin önderlerine karşı gösterdiği güven duygusuyla ilgilidir. Plekanov’a karşı duyduğu güven duygusu, aralarında geçen yazışmalarla yeterince belgelenmiştir ve genel olarak bilinir. Kamuoyunda daha az bilinen, Engels’in ‘İtalyan Marksizmi’nin kurucusu Antonio Labriola için “sıkı Marksisttir” tanımlamasını kullanmış olmasıdır. (Engels, 1984: 188) Engels’in mektuplarında

sergilemiş olduğu bu farklı tavrın özellikle iki önemli nedeni var. Birincisi bu türlü kavramların ortaya çıktığı koşullarla, ikincisi ise Marksist hareketin kuramsal ve pratik-politik durumu ve düzeyiyle ilgilidir.

Birincisi; Almanya’da olduğu gibi Fransa’da da “Marksist” ve “Marksizm” gibi kavramlar ilk olarak Marx’ın taraftarlarını tanımlamak için bunların karşıtları tarafından genellikle alaycı ve küçültücü anlamda kullanılmıştır. Fransa’da sosyalist hareket Paris Komünü’nde aldığı ağır darbenin etkisinden kurtulmaya başlayıp 1870’lerin sonuna doğru yeniden toparlanmaya başlar ve 1879 yılında Marseille’de yapılan bir kongrede sol hareketin değişik kesimlerini bir araya getiren karma bir “İşçi Partisi” kurulur. Fakat çok geçmeden 1882 yılında parçalanır ve üç temel kümelenme ortaya çıkar. Bu kümelenmelerin her biri asıl “İşçi Partisi”nin kendisi olduğunu iddia eder. Bu durumda kimin ne olduğunu anlamak için, Bernstein/Engels bunların kendilerini nasıl tanımladığından çok birbirlerini nasıl tanımladığına bakmak gerektiğini öneriyor. (Bernstein/Engels, 1984: s. 515)³ Birbirlerini tanımlarken bir bakıma Bakunin ve Herzen’in taraftarları için “Posibilistler”, Jean-Joseph-Louis Blanqui’nin taraftarları için “Blanquistler” ve Marx’ın taraftarları için “Marksistler” tanımlaması kullanılır. Özellikle “Marksistler” tabiri, büyük olasılıkla bunların Paris’te küçük bir grup oluşturmasından dolayı olacak, genellikle küçültücü ve alaycı anlamda kullanılır. Mektuplarından anlaşıldığı kadarıyla Engels’in “Marksizm” ve “Marksist” gibi kavramları kullanırken mesafeli davranmasının nedenlerinden birisinin bu olduğu ileri sürülebilir.

İkincisi; Engels’in aktarmasına göre, Marx, itirazını 1870’lerin sonunda ifade etmiştir. Bundan yola çıkacak olursak, Avrupa’da sosyalist hareket içinde saflaşmaların hem felsefi hem de siyasal bakımdan bundan çok önce başladığını kabul edebiliriz. Tarihsel belgeler, örneğin Birinci Enternasyonal’de yaşanan tartışmalar buna işaret ediyor. Bu aynı zamanda kendilerini “Marksist” olarak tanımlayanların en azından belli bir siyasal ve programatik duruş sergilemeye başladıklarını da gösteriyor. Bunun karşısında Marx, Fransız taraftarlarını kastederek, Saint-Simon’un öğrencileri tarafından öğretisinin tanınmaz bir şekilde değiştirildiğini görünce, ‘ben Saint-Simoncu değilim’ deyişini anımsatırcasına: “bildiğim bir şey varsa, o da Marksist olmadığım” demiş.

Bildiğim kadarıyla Engels, Marx’ın bu sözlerini ilk olarak *Sächsische Arbeiter-Zeitung*’a (Saksonya İşçi Gazetesi) yazdığı bir yanıtında kullanıyor. (1982a: 68-70) Engels önce gazetenin eski yayın kurulunun kuramsal ve pratik duruşunu bir kaç nokta altında toplayarak eleştiriyor. Örnek verecek olursak yayın kurulunun “şiddetli bir şekilde deforme edilmiş bir ‘Marksizmi’” savunduğunu, “temsil ettiğini iddia ettiği görüş biçiminin büyük bir yanlış anlayışa” dayandığını ve

³ Marx ve Engels’in eserlerini yayınlayan kurulun verdiği bilgiye göre, bu yazıyı Engels’in tavsiyesi üzerine Bernstein kaleme almıştır. Daha sonra Engels üzerinde çalışarak İngilizce baskısını hazırlamıştır. Bu yazı daha sonra Almancaya çevrilmiş ve Bernstein’in imzasıyla yayınlanmıştır.

kesinlikle vazgeçilemez olan somut “tarihsel gerçekleri” bilmediğini ileri sürüyor. Engels, burada öne çıkardığım düşüncelerini ifade ettikten sonra, eğer bu Marksizm ise ‘ben bir Marksist değilim’ dercesine Marx’ın yukarıdaki sözünü hatırlatıyor.

Engels’in, Marx’ın sözlerini kullandığı oldukça ilginç bulduğum başka bir bağlam, Marx’ın materyalist tarih kuramının yanlış yorumuyla ilgilidir. Engels’in Conrad Schmidt’e yazdığı 5 Ağustos 1890 tarihli mektuptan anlaşıldığına göre, o yıllarda Leipzig Üniversitesi profesörlerinden Paul Barth’ın Marx üzerine kaleme aldığı veya Marx’ı da tartıştığı bir kitabı yayınlanmıştır. Engels, kitabı henüz okumadığını, fakat Moritz Wirth’in tanıtım yazısında sergilenen düşünce ve duruşlar doğrusya, Paul Barth için üzgünüm, diyor. Engels şöyle diyor: Eğer Barth, Marx’ın eserlerinde sadece “felsefenin vs. maddi varoluş koşullarına bağlı olduğu örneğini görebiliyorsa (...), böyle bir şeyi yazabilen bir adam için üzgünüm. Ve eğer o hala maddi varoluş biçiminin ilk fail (*primum agens*) olduğunu ve bunun, yani düşünsel alanların tepki gösteren ama onun üzerinde ikincil etkisi olduğunu dışlamadığını kavramadıysa, üzerine yazdığı konuyu kavramış olması mümkün değildir.” Engels, hemen bir cümle aşağıda da şöyle devam ediyor: “Maddecî tarih düşüncesinin de bugün utanç verici dostları var. Bu onlara tarihi öğrenmemek için bahane oluyor. Tam da Marx’ın 70’li yılların sonundaki Fransız ‘Marksistleri’ için söylediği gibi: ‘Tout ce que je sais, c’est que je ne suis pas Marxiste.’” (1986c: 436)

Avrupa’da sosyalist hareketin teorik ve politik bakımdan belli bir nitel sıçrama sergilemeye başladığını gören Engels, mektuplarında (özellikle 1890’dan itibaren yazdıklarında) söz konusu kavramları daha serbest kullanmaya başlıyor. Fransızlardan bahsederken bile “Fransız Marksistler” ifadesini kullanırken bu ifadeyi artık daha seyrek olarak tırnak içinde verdiğini, hatta bazen “Fransızlar (*bizim* Marksistler)” gibi tanımlar kullandığını görüyoruz. (1986e: 531) Bu ve başka mektuplarından anlaşıldığına göre Engels de artık, Marx’ın ortaya koymuş olduğu kurama dayanan harekete “Marksist” ve bu hareketin temelini oluşturan kurama ise “Marksizm” denmesine karşı değildir. Engels’in 1890’lı yıllarda yazdığı mektuplarında gözlediğimiz bu tavır değişikliği, onun 1880’li yıllarda Avrupa sosyalist hareketi içinde yaşanan kavgaların sonucuna dair değerlendirmesiyle ilgilidir. Engels’e göre Marksizm en geç, 14 ile 21 Temmuz 1889 tarihleri arasında gerçekleşen “Uluslararası Sosyalist İşçi Kongresi”nde diğer fraksiyonlar karşısında zafer kazanmıştır ve bundan böyle işçi sınıfı ve sosyalist hareket içinde en önemli güç durumuna gelmiştir. Bu konuda Engels’in Laura Lafargue’a yazdığı 11 Haziran 1889 tarihli mektupta ifade ettiği bir değerlendirme, tavrının değişmesinde bir nevi bir dönüm noktası oluşturuyor:

“1873 yılından sonra Anarşistlerden geri kazandığımız mevzi şimdi onların takipçilerinin saldırısına uğradı. Bundan dolayı başka bir seçeneğim yoktu. Ama

zafer kazandık. Dünyaya neredeyse bütün Avrupa sosyalistlerinin ‘Marksist’ (bize bu ismi verdikleri için çılına döneceklerdir!) olduğunu kanıtlamış bulunuyoruz...”
(1986b: 235)

Engels’in, 1890 yılından sonra bazı mektuplarında Marksist ve Marksizm gibi kavramları, daha seyrek de olsa, hala tırnak içinde vermeye devam ettiğini görüyoruz. Ama kanımca bunlar artık, özellikle yukarıda belirttiğim kongreden sonra, içerikten çok retorikle ilgilidir.

Buraya kadar aktardıklarımız, Labica ve Haug’un iddiasının tersine, Marx ve Engels’in bütünlüklü bir öğreti ve buna uygun olarak da politik bir hareket veya parti kurmaya karşı olmadığını, aksine Marx’ın öğretisinin çarpık ve yanlış yorumuna ve bundan çıkarılan yanlış siyasi sonuçlara karşı mesafeli davranmak için bu deyimleri kullandıklarını göstermektedir. Kısacası, Engels’in Marx’tan aktardığı sözler, onun ‘öğretisinin’ kendi ismiyle anılmasına karşı değil, bunun belli bir yorumuna karşı israf edilmiştir. Bundan dolayı ifade edildiği bağlamdan kabaca soyutlanmadığı sürece Marksizmin çoğulcu yorumcularının ileri sürdükleri iddialar için bir çıkış noktası teşkil etmemektedir.

Marksizmin çoğulcu yorumcularının yayınlanan yazılarına dikkatli bakınca, Marx’ın bu sözünü bağlamından kopararak sıkça atıfta bulunmalarının, başka bir nedeninin olduğu kanısı uyanıyor okurda. Kanımca önerilen çoğulcu yorumla amaçlanan, yukarıda aktardığım Engels’in betimlediği bu tarihsel süreci, Marksistler karşısında tarihsel olarak yenik düşen akımlarının düşüncelerini Marksist düşünce sistematığının içine taşıyarak ve böylece eklektik bir yorum ortaya koyarak, geri çevirmektir. Örneğin Haug’a göre, bu “tarihsel zafer” Marksizmi aynı zamanda ilk “tarihsel kriziyle” karşı karşıya getirmiş, içinde farklı eğilimlerin ve yorumların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu tarihsel zaferden sonra bütün bu farklı yorumları ve eğilimleri birleştiren tek bir şey kalmıştır: Marx’ın ismiyle ilişkilenecek veya ona biat etmek. (1985c: 27)

Kaynakça İçin Bakınız: <http://dogangocmen.files.wordpress.com/2009/08/cogulcu-marksizm-uzerine4.pdf>